

Psykiatri i 150 år – hvornår glasnost?

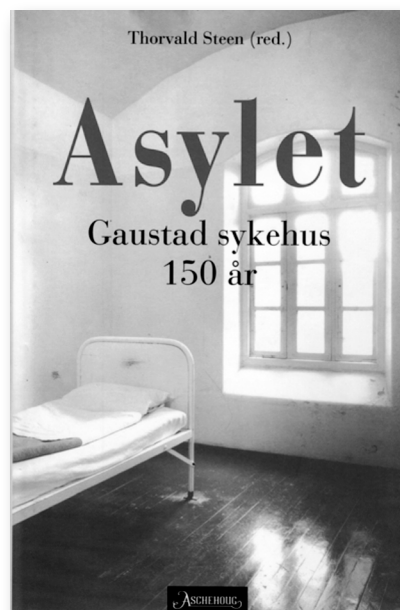
– anderledes norsk jubilæumsbog hvor læseren kan møde interessante folk som Amalie Skram, Arnold Juklerød, Nils Christie og Finn Skårderud.

Af Jytte Willadsen

Monologen brytes er overskriften på en boganmeldelse i det sidste nummer af det lille norske tidsskrift *Søkelyset – et kritisk blikk på psykiatrien*. Bogen er: *Asylet. Gaustad sykehus 150 år* (Thorvald Steen, red. Aschehoug, Oslo 2005), udgivet ved det ældste norske sindssygehospitals 150 års fødselsdag. Anmelderen mener, at den ”kan bli en håndbok for glasnost i norsk psykiatri.” For den der går og spejder efter tegn på en solid aktuel psykiatrikritik, er det en appetitvækker af en anmeldelse, så jeg fik fat i *Asylet*, selvom den ganske vist endnu ikke findes på noget dansk bibliotek.

Den er en anderledes jubilæumsbog som i sin art byder på nye toner. I stedet for den sædvanlige jubilæumslovprisning af fremskridt og udvikling har selveste ledelsen på sygehuset besluttet sig for en mere realistisk og kritisk indstillet publikation ved 150 års dagen i 2005.

En af initiativtagerne er den nuværende klinikchef, Ellen Hagemo, den første kvinde på posten som Gaustads ledende psykiater. Opgaven blev givet til den kritiske forfatter Thorvald Steen, der til sin overraskelse fik opfyldt et krav om frie hænder i valg af bidragydere og redaktion. Han valgte at bruge mest muligt uhildede bidragydere. Jubilæumsbøgerne ved Gaustads 125 og 140 års jubilæer er efter hans mening gode eksempler på ”en tilnærmet ukritisk formidling av psykiatrien, og på

Thorvald Steen (red.) : ASYLET – Gaustad sykehus 150 år»
293 sider Kr. 239,-. Aschehoug.

Gaustads virksomhet som en eneste serie av faglige framganger. Inntrykket blir forsterket ved at alvorlig kritikk blir fortiet.”

Bidragyderne kommer fra mange sider: Historiker, filosof, forfatter, plejer, patient, psykolog, psykiater. Flere af dem får tydeligt frem, at der bag oprettelsen af Gaustad sykehus først og fremmest lå humanisme og idealisme. I årtierne før åbningen i 1855 havde flere læger ihærdigt gjort myndigheder og offentlighed opmærksom på de elendige forhold på tidens fattiggårde, som mange sindsliden-

de var henvist til. De udbredte samtidig kendskabet til især den tidlige franske psykiatri med Philippe Pinels og andre store psykiatriske reformatorers indsats. Væsentlig for opbygning og indretning af Gaustad var lægen Herman Wedel Major, søn af en irsk indvandrer. Han gik med liv og sjæl ind for at videreføre 1700-tallets oplysningsfilosofi og skrev: "Et Sindsyge-Asyl har nemlig kun halvt opfyldt sin Bestemmelse ved at afgive et Tilflugtsted for Syge, det må også ligesom danne et Brændpunkt, hvori alle videnskabelige Erfaringer kunne samles og forenes i det Lys, som alene kan adspredde den forrige Uvidenhedens, Overtroens og Fordommens Mørke." I begyndelsen delte han tidens udbredte tro på helbredelse af de sindslidende ved videnskabens hjælp, men snart satte tvivlen ind. Major nåede ikke at opleve åbningen af Gaustad Asyl i 1855, da han kort forinden overraskende besluttede at udvandre til Amerika sammen med sin familie, men deres skib forliste undervejs, og alle omkom.

Blandt de første i verden lykkedes det Major i 1848 at få vedtaget en moderne sindssygelov i tråd med den franske, der var vedtaget ti år tidligere. Væsentlig for den var, at den personlige frihed skulle beskyttes mod uretfærdige overgreb, og at kvaliteten af behandlingen på alle asyler skulle godkendes af staten.

De mildt sagt mindre prisværdige sider ved udviklingen kommer godt med i denne anderledes beskrivelse af fortiden. I *Gaustad sykehus 140 år* omtales lobotomi, en sag som i højeste grad hører Gaustads historie til, i forsigtige vendinger, mens kritikken betegnes som mere emotionel end saglig.

I 1935 udførtes i Lissabon den første lobotomi på en svært deprimeret kvinde på initiativ af Antonio Egas Moniz, som derefter fortsatte med en række lobotomier som behandling af psykiske lidelser af forskellig art. I 1949 modtog han Nobelprisen i medicin, en stor sjældenhed på det psykiatriske område.

På Gaustad sykehus udførtes den første lobotomi i 1941 som den første i Nord-

Europa. Mange fulgte trods talrige dårlige resultater inklusive flere dødsfald, og først da kritiske røster i USA kom stadig tydeligere frem i 1960-70'erne, bredte kritikken sig i 1970-80'erne til de norske medier, og specielt den norske psykolog Joar Tranøy undersøgte behandlingen og publicerede en sønderlemmende kritik af den, hvorefter den stort set er forladt i Norge ligesom de fleste andre steder i verden.

Også i Danmark er Gaustad kendt ikke mindst pga. Arnold Juklerød. Men allerede omkring 100 år inden han blev tvangsindlagt, var Amalie Skram indlagt på Gaustad asyl. Da hun senere kom til Danmark, udgav hun i 1895 de dengang som nu interessante bøger baseret på egne erfaringer, *Professor Hieronimus* (som hun kaldte Knud Pontoppidan fra 6. afdeling på Københavns Kommunehospital) og *På Sct. Jørgen* (Sankt Hans Hospital). Begge er stadig meget læst og desuden filmatiseret og bragt på tv med store seertal. I modsætning til indlæggelserne i Danmark lod hun sig som 31-årig i 1878 indlægge frivilligt på Gaustad, og her satte hun stor pris på daværende overlæge Sandberg.

Amalie Skram var fuldt bevidst om stemplingen af en psykiatrisk patient og skrev i et brev til en veninde: "Jeg befinder mig endnu på Gaustad, – uf dette forfærdelige navn, med den rædsomme klang! – og gjenlyden af dette navn vil følge mig hele livet igennem, altid vil det mindes og atter og atter vil det blive hviskende fortalt: det er hende, der har været på Gaustad!" Ak ja, Amalie, det accelererede nok også dine senere indlæggelser i Danmark.

Den anden berømte Gaustad-patient, Arnold Juklerød, får en hel del omtale i den nye jubilæumsbog. Hans opsigtsvækkende livsforløb beskrives fra flere sider og udviklingen af hans sindslidelse, eller hvad man nu vil kalde hans vrede og desperation over modgang i en sag om en skolenedlæggelse, som efterhånden alle andre end netop han affandt sig med. Tilbage stod han alene og levede udelukkende for sin sag, efterhånden skilt fra hustru og tre børn, som hun fik forældremyndigheden over og helt og holdent tog sig af. Resultatet

tatet blev hans tvangsindlæggelse på Gaustad, som derefter blev den absurde ramme om resten af hans liv. Snart blev han også tvunget væk fra sit arbejde som praktisk sprængningsekspert ved vejanlæg.

Juklerød kunne ikke opgive 'sagen' som efterhånden blev til kampen mod hans psykiatriske diagnose, kværlant paranoia, og han nægtede kategorisk at lade sig udskrive, før denne diagnose blev slettet, hvilket den lægelige modpart totalt afviste. Herefter var ikke alene han, men også hele det etablerede behandlingsapparat gået i baglås. Ingen form for dialog endsige psykiatrisk behandling kunne stables på benene, og de besynderligste forhold opstod. Efter nogen tid blev den tidligere som farlig tvangsindlagte patient med tvang sendt ud af sygehuset, hvorefter han slog sig ned i vestibulen i Velferdsbygget. Da Juklerød senere blev fordrevet derfra, boede han længe i et lille tomandstelt lige uden for sygehusets indgang. På et tidspunkt havde han sågar to politibetjente som vagtposter døgnet rundt, for at hindre at han skulle se sit snit til at trænge ind i det psykiatriske sygehus igen. Som en efterhånden ældre mand levede han sin sidste tid i en af sygehuset opstillet skurvogn, stadig på Gaustads grund. I tidens løb var han gang på gang i retten, men retsvæsnet kunne så lidt som psykiaterne på Gaustad løse problemet. Til sin død forblev Juklerød Gaustads forstødte barn.

Bogens forfattere har forskellige vinkler på Juklerøds lange sag. Redaktøren, Thorvald Steen, skriver selv et tankevækkende kapitel om Juklerød, hvori han bl.a. refererer et interview med Juklerøds søn, som for første gang står frem og udtaler sig, og han har interessante nuancerede betragtninger. Det var dengang, længe før det psykiatriske fag så meget som begyndte at tale om de store problemer de sindslidendes børn ofte har (den anden søn er stået af og har valgt at skifte navn).

Efter at Juklerød blev tvunget ud af afdelingen, turde ingen af lægerne og kun ganske få andre på sygehuset snakke med ham, kun nogle af sygehusets ansatte håndværkere gav ham en hel del praktisk

hjælp, til sidst også strømtilførsel i det lille telt under de barske norske kuldegrader. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforsning* har aldrig haft en artikel om Juklerød. De norske psykiatere går uden om ham i undervisningen. Han er kort sagt et tabu for den hidtil etablerede psykiatri. Hvordan man end tolker hans sag, må det erkendes at denne mand fik vist sin samtid, at psykiatrien kan lide af en stor magtesløshed, og at den kan klamre sig til sine diagnoser, som dog altid har været vakkelvorne. Opløftende at se tabuet brudt i denne bog!

Hvem er raske og hvem er det ikke? – omkring baggrunden til 'Universets engle', er overskriften på den islandske forfatter Einar Már Guðmundssons kapitel om den bog, som hans sindslidende bror inspirerede ham til. Det eviggyldige spørgsmål om kunstens forbindelse med sindssygdom kommenterer han: "Flammer måske ikke verdenslitteraturen af galskab?"

Tvang hedder et kapitel af de to kriminologer Nils Christie og Hedda Giertsen, som i et enkelt og koncentreret sprog fremsætter både saglige og menneskelige betragtninger om tvangens pris og farerne ved tvang som redskab. Desuden er det interessant at følge deres tanker om menneskeskabt afstand og nærhed.

Psykiateren Svein Haugsgjerd har taget sine livtag med psykiatrien, og allerede hans bog, *Nytt perspektiv på psykiatrien, 1970*, er blevet flittigt brugt, også herhjemme. Han er psykoanalytisk uddannet og har i en årrække arbejdet på Gaustad, indtil de nye tider (og vist også personlige forhold) fordrev ham efter at han var chef-læge 1988-92. Han er nu professor i Bodø. I kapitlet *Cowboyer og indianere – refleksioner og minner fra en brytningstid 1972-92*, analyserer han ganske nærgående udviklingen og forandringerne i den periode. Den erfarne psykiater skriver: "De krefterne som er i spill når menneskers sjæleliv bliver forkrøplet i psykotiske tilstande, er sterkere og villere enn vi trodde."

Nu som før beskæftiger Haugsgjerd sig med magt og afmagts betydning for psykiatrien. Sagligt gennemskuer han afmag-

tens betydning for at både behandler og patient holder sig til den fysiske, og det vil nu om stunder især sige den medikamentelle behandling, selvom dens virkning kan være begrenset og bivirkningene store. Han gjør opmærksom på at en ensidig vægt på medicin med rating som grundlag for diagnostik og behandling, gjør den sindslidende til et objekt, og han slutter kapitlet: "det objektiverende perspektivet bliver støttet op av mektige interesser: det vitenskapelige og økonomiske nettverket som franskmannen Jean Francois Lyotard kaller *det kunnskaps-industrielle kompleks*. Hva støtter opp om det andre, intersubjektive perspektivet? Bare det emosjonelle og intellektuelle engasjementet som springer ut fra en tanke lik Herman Wedel Majors. Han ville forandre psykiatrien, fordi hans kjæreste ble psykotisk. Hvilken psykiatri ønsker vi dersom vi tenker oss at det kan være oss selv, vår mor og far eller vårt barn som trenger dens hjelp?"

Jubilæumsbogens sidste kapitel hedder *Fremtidens lidelser* og er skrevet af Finn Skårderud, kendt forfatter og psykiater med egen psykoteraapeutisk praksis i Oslo. Også han har tidligere været ansat på Gaustad, og i hans bidrag mærkes hans fine lyriske åre, idet han går aftenur på Gaustads område og møder en mand, en af de skæve eksistenser som også færdes der, selvom tiderne har ændret stedet, så det uden for dagtimerne ligger mennesketomt hen. Skårderud er som mange andre bekymret over den generelle nedskæring af sengepladser i psykiatrien uden sikkerhed for, hvordan de psykisk lidende så skal få betryggende og udholdeligt tag over hovedet. "Å benekte døgntilbudenes selvfølgelige plass er å overvurdere folkehelsen kraftig."

Skårderud skriver om det etiske under-skud i den markeds-moral som er trængt ind i de psykiatriske institutioner. De sindslidende er ikke ansigter, men er ble-

vet til tal. Og som han går der på aftenuren på det øde Gaustad-område, tænker han, at de som til syvende og sidst bestemmer på Gaustad, ikke længere holder til der, men bor andre steder. Det gjør, at den fysiske afstand øger muligheden for at distancere sig fra det, man faktisk skal forvalte: menneskers liv. Realistisk skriver han: "Psykiatriens dårlige historie er preget nettopp av de profesjonelles og samfunnets ønske om å unngå den følelsemessige smerten, enten det har skjedd via menneskesyn, murer, vitenskap, teknologi, eller ved å gjøre sjeler om til regnestykker. Behovet for å distansere seg fra smerten er forståelig, og til en viss grad nødvendig, men også problematisk."

Det har været svært, nærmest umuligt i den hjemlige diskussion om psykiatri at komme ind på magt og afmagt, selvom nogle få har forsøgt, og Galebevægelsen i sin tid udgav en oplysende bog om det (*gale mod MAGT mod gale, Amalies forlag 1986*). Skårderud går lige til sagen og gjør opmærksom på, at erkendelse af magt og afmagt hører med for at vi hele tiden kan have en levende institutionskritik med os. Han skriver: "Fordi avmakt og avvik er temaer vi arbeider med i psykiatrien, vil demokratiet altid være truet. Det er påkrevd med stor årvåkenhet når det gjelder vår egen bruk av makt. Egentlig er dette selvfølgeligheter, både om institusjonenes nødvendighet og farer. Men vi oppfører oss som om de ikke er det."

Vi har brug for denne anderledes og meget læseværdige bog, som kan give et større perspektiv i den standende danske psykiatridebat. Hvor mange senge er det vi skal have? Hvor meget medicin er det nu det er godt at bruge? Hvem har magten? Hvad gjør vi ved afmagten, ved vores problematiske distance fra den psykiatriske smerte?